

Kırşehir Manzaralı Halılar Üzerine Bir İnceleme

An Examination into the Rugs with a View of Kırşehir

Çiğdem Karaçay*

ÖZ: Kırşehir, Orta Anadolu'nun önemli dokuma merkezlerinden biridir. Kırşehir halılarının bilinen ilk örnekleri 18. ve 19. yüzyıllardan kalmadır. Genellikle seccade boyutunda olan bu halılarda çeşitli süsleme kompozisyonları görülür. Bunlardan en dikkat çeken manzara tasvirleridir. Manzara kompozisyonu, çoğunlukla geometrik, bazen de natüralist üslupta ağaçlar ve ağaçların aralarında yer alan şematize evlerden oluşmaktadır. Primitif görünümde tasvir edilen bu manzara kompozisyonu, halı zemini ya da mihrap zemininde üst üste birkaç sıra tekrarlanır. Yabancı araştırmacılar tarafından mezarlıklı halı olarak adlandırılan bu halıların süsleme kompozisyonlarında mezarı çağrıştıran motif bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde, depoda ve teşhirde bulunan beş adet manzaralı Kırşehir halı örneğinden yola çıkarak, manzaralı Kırşehir halılarını çeşitli sanatsal özellikleri ile tanıtmak ve mezarlıklı halı olarak adlandırılmalarının sebeplerini tartışmaktır.

Anahtar sözcükler: Kırşehir halısı, seccade halısı, manzaralı halı, mezarlıklı halı, motif

ABSTRACT: Kırşehir is one of the most important weaving centres of Central Anatolia. The earliest known examples of Kırşehir rugs belong to 18th and 19th century. These rugs are mostly in shape of prayer rug and have various ornament compositions. The most conspicuous of them is landscape design. This landscape design consisting of schematic house and trees, is referred 'cemetery rugs' by foreign researchers. But there is no motives related to cemetery in the ornament compositions of these rugs. In this study, five piece of Kırşehir rug with landscape, in Ankara Vakıf Museum, introduced and naming these rugs as 'cemetery or grave rugs' discussed.

Keywords: Kırşehir rug, prayer rug, landscape rug, cemetery rug, pattern

1. GİRİŞ

Kökleri Orta Asya'ya kadar uzanan Türk halı sanatı, Türklerin yerleştiği bölgelerde başlamış ve onlarla birlikte yayılmıştır. Anadolu'ya Türklerle giren halı sanatı, Türklerin yaşantısında önemli bir yere sahiptir. Türkler yurt tuttıkları her yerde halı, kilim ve namazlık dokumuşlardır. Göçebe halde oldukları için büyük ölçüde halı dokumamış; evde yere sermek, kırdada ve sahrada kuru toprağa oturmamak, üzerinde namaz kılmak için küçük halılar yapmıştır (Atalay, 1967: 16-17). Anadolu'da ilk ortaya çıkan halı tipleri; namazlık halısı, seccade, yastık, duvar halısı, sedir halısı, çift halı, döşek halısı, heybe, torba, eğer örtüsü ve at çuludur (Deniz, 2000: 75-77).

Halı türleri içerisinde, seccade halıları önemli bir grubu oluşturmaktadır. Büyük halıların yetmediği yerleri doldurmak üzere dokunmuş halılara seccade halısı denmektedir. Her zaman serili halde olan seccade halısı, namazlık değildir (Deniz, 2000: 75). Seccadelerin mihraplı kompozisyonu kutsal bir mekânı ifade etmekte ve Kâbe yönüne doğrultularak namaz kılmak için kullanılmaktadır (Tazecan, 1989: 8).

Seccadelerin bilinen en eski örnekleri 15. yüzyıldan kalmadır ve bugün Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndedir. 15. yüzyılda dokunan Anadolu seccadelerinin bir grubu, 16. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. 16. yüzyıl Uşak seccadeleri kaliteleri ile diğer seccade gruplarından ayrılır. Osmanlı saray halıları grubundan seccadelerin 16. yüzyıl sonunda ve 17. yüzyılda İstanbul, Edirne ve Bursa tezgâhlarında dokunduğu düşünülmektedir (Aslanapa, 2005: 231-249). Klasik Osmanlı halı tiplerine paralel gelişen Anadolu seccadeleri, 17. yüzyılın

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora öğrencisi, cigdemkaracay@aydin.edu.tr

ikinci yarısı ile 18. yüzyılın başından itibaren görülür. Kula, Gördes, Kırşehir, Mucur örneklerinin yanı sıra Bergama, Lâdik, Konya Karaman, Milas, Yahyalı, Bor, Yağcıbedir ve Yörük halıları ev atölyeleri ürünü olarak dokunmuştur (Durul, 1965: 7).

Bu merkezler içinde Kırşehir, Orta Anadolu'nun önemli dokuma merkezlerinden biri olmuştur. Bugün Türkiye'de hemen hemen her müzede Kırşehir halısına rastlamak mümkündür. Genellikle seccade boyutunda olan Kırşehir halılarının bilinen en erken örnekleri 18. yüzyıl sonu ve daha çok 19. yüzyıldan kalmaz (Deniz, 2000: 46; Deniz, 1984: 25; Aslanapa, 2005: 269). Gördes düğüm tekniği ile dokunan Kırşehir halılarında; atkı, çözgü ve ilme ipliğinin hammaddesi yündür. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dokunan halılarda, atkı ve çözgü ipliklerinde pamuk görülür (Deniz, 1984: 32-34). Kırşehir halılarında kırmızı, yeşil, sarı, mavi, mor, kahverengi, beyaz ve siyah renkler kullanılır. Mihrap zemininde karakteristik renk kırmızı ve koyu vişnedir. Beyaz hemen hemen bütün Kırşehir halılarında görülür. Beyaz zemin rengi olabildiği gibi desenlerde de tercih edilmektedir. Siyah çoğunlukla kontürleri belirginleştirmek için kullanılır (Karaçay, 2011: 125-128).

Kırşehir halıları dıştan içe doğru, dar kenar (dar bordür), enli kenar (enli bordür), sandık, köşe ve göbek bölümlerinden oluşmaktadır (Deniz, 1984: 76). Bordürlerde farklı düzenlemeler görülür. En çok tercih edilen bordür tasarımı, iki dar ve ortada bir geniş bordürdür. Bu düzenleme çift yönlü mihraplı halılarda pek tercih edilmez. Tek yönlü ve mihrapsız halılarda daha çok uygulanır. Yan yana iki ya da üç dar bordür kullanımı da yaygındır. Bordür düzeni bakımından çeşitlilik gösteren Kırşehir halılarında ortak olan özellik bordürler arasında yer alan ince şeritlerdir (Karaçay, 2011: 137-170).

Dar bordürler, bitkisel karakterli motiflerle süslenir. Zikzak çizgiler arasına, bir ters bir düz yerleştirilmiş çiçek motifinin yinelenmesinden meydana gelen *çatıkkaş*; yaprağa benzer kıvrımlı bitkisel bir süsleme olan *zikzaklı su*; bordür boyunca çiçek motiflerinin yinelenmesi ile oluşan *gelin ağlatan*, Kırşehir halılarının dar bordürlerinde en çok görülen motiflerdir. Geniş bordürler, yöredeki baş bağlama şekline geliştiği için *bağbaşı* olarak anılan bitkisel karakterli motif; çiçek ve yaprakların şaşırtmalı dizilmesinden meydana gelen *küpelî*; bitkisel ve geometrik motiflerin karışımından meydana gelen ve deve izine benzediği için halk arasında *deve tabanı* ismiyle bilinen motiflerle süslenir (Deniz, 1984: 43-47).

Kırşehir halılarında, mihrabın altında ve üstünde bulunan dikdörtgen çerçeveler ile mihrap köşeleri de birer süsleme alanıdır. Mihrabın altında ve üzerinde bulunan dikdörtgen çerçeveler günümüzde *sandık* ismiyle bilinmektedir. Bu çerçevelerin içerisi, bitkisel desenlerle ya da yatık "S" şekilli ejder figürüyle doldurulur. Mihrap köşeleri, ağırlıklı olarak bitkisel karakterli motiflerle süslenir. Bazen bu bölüm noktasal beneklerle doldurulur. Dokuyucular bu benekleri sinek olarak isimlendirmişlerdir. Bu halılar *sinekli Kırşehir* adıyla da tanınmaktadır (Deniz, 2000: 46).

Kırşehir halıları, zemin kompozisyonları esas alınarak, mihraplı ve mihrapsız olarak iki gruba ayrılır. Mihraplı halılarda, çoğunlukla merdiven halinde daralarak yükselen mihrap, tek yönlü ya da çift yönlü olabilmektedir. Tek yönlü mihraplı halılarda, mihrap içinin boş bırakılması Kırşehir için karakteristiktir. Mihraptan sarkan bir kandil motifi de mihrap içinini süsleyebilir. Çift yönlü mihraplı halılarda, mihrap içinde bitkisel kompozisyon hâkimdir. Kırşehir yöresinde mihrapsız halı fazla dokunmamıştır. Mevcut örneklerin zemini bitkisel karakterli motiflerle doldurulur (Karaçay, 2011: 133-172).

Mihraplı ve mihrapsız Kırşehir halılarında dikkat çeken süsleme kompozisyonlarından biri de manzara tasvirleridir. Manzara kompozisyonunu oluşturan motifler şematik tasvir edilir. Tabiat ve mimari öğelerin natürel bir üslupla ele alındığı örnekler değildir. Manzara kompozisyonu, çoğunlukla geometrik, bazen de natüralist üslupta ağaçlar ve ağaçların aralarında yer alan şematize evlerden oluşmaktadır. Ağaç ve ev motiflerinin önünde yatay veranda uzanır. Primitif görünümde tasvir edilen bu kompozisyon, zemin ya da mihrap zemininde üst üste birkaç sıra tekrarlanır.

Çalışmamızda, Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde bulunan beş adet manzaralı Kırşehir halısı detaylı olarak incelenmiştir. Zemin tasarımı, manzara kuşaklarının kompozisyonunu etkilemektedir. Bu nedenle halılar; tek yönlü mihraplı, çift yönlü mihraplı ve mihrapsız örneklerden seçilmiştir.

2. KIRŞEHİR MANZARALI HALI ÖRNEKLERİ

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde, 430 envanter numaralı Kırşehir halı seccade; Kastamonu Nasrullah Cami'nden, 17.03.2008 tarihinde bağış yoluyla müzeye gelmiştir. Müzenin deposunda bulunan eser, 100x164 cm. boyutlarındadır. 19. yüzyıla ait eserin dokumasında yün malzeme kullanılmıştır. Zeminde tek yönlü mihraplıdır. Mihrapta yatay manzara tasarımı yer alır. Kırmızı, sarı, yeşil, mor, beyaz, siyah ve mavi renkler kullanılmıştır.

Halı iki dar bordürlüdür. Bordürler arasında ince kuşaklar yer alır. Birinci bordür, ince bir dal motifinin bir ucunda taç yaprakları ile betimlenmiş küçük bir çiçek motifi, diğer ucunda zikzaklı bir yaprak motifi ile bezenmiştir. Yaprak motifinin her iki yanına bir ters bir düz yerleştirilmiş yine zikzaklı tasarlanan üçgen şekiller boşluk doldurmaktadır. İkinci bordürde, çengel motifi ile çiçek motifi kaydırmalı olarak yinelenmektedir.

Tek yönlü mihraplı eserin mihrap köşelerini, karanfil motifleri doldurmaktadır.

Yatay manzara kuşakları, geometrik olarak soyutlanmış çift kuleli bir kapısı bulunan mihrap formu bordür içinde yer almaktadır. Bordür tasarımı, zikzak çizgilerin içerisine bir ters bir düz yerleştirilmiş çiçek motifi ile tamamlanır. Zikzak çizgiler, mihrabın üçgen alınlığında geometrik forma bürünür ve çiçek motifleri olmaksızın devam eder. Mihrabın alt kısmındaki çift kulede ise birer çiçek motifi ile nihayetlenir. Mihrap formu bordürün iç ve dış çeperini şematik karanfil motifleri çevrelemektedir.

Halımızın manzara kompozisyonunda, mihrap nişine üst üste yerleştirilmiş beş yatay manzara kuşağı görülür. Birinci manzara kuşağı, mihrabın alt kısmında yer alan çift kuleli kapının hemen ortasında başlar. Şematik olarak pencere, kapı ve kırma çatılarıyla yan yana ve arka arkaya istiflenmiş ve geometrize edilmiş evler sıkışık bir kent dokusunu vurgular.

İkinci, üçüncü ve dördüncü yatay manzara kuşağı, kent dokusu içinden seçilerek alınan ve simetrik olarak tekrarlanan şematik sokak kesitlerinden oluşmaktadır. Aynı kompozisyona sahip olan bu yatay manzara kuşaklarının her birinde, simetrik olarak yerleştirilmiş iki şematik ev motifi, dört ağaç arasında yer almaktadır. Şematik evlerin kırma çatısı ince kontürlerle belirlenmiştir. Bu evlerin cephesinde görülen düşey açıklıklar kapı ve pencereleri betimler. Şematik evlerin arasında, iki kare ögenin ortasında yükselen, kırma çatısı ve cephesinde yer alan noktasal motifleri ile pencerelerin tasvir edildiği bir küçük ev motifi daha vardır. Biri geniş, diğeri dar yapraklı ve natüralist tasvir edilen ağaçlar kaydırmalı olarak devam etmektedir. Ağaçların dalları arasında yer alan küçük çiçek motifleri boşluk doldurmaktadır. Şematik ev ve ağaçların önünde uzanan yatay veranda ile kompozisyon tamamlanır. Sıralanan ağaçlar arasında yer alan ev düzeni ile halı, bir mekân tanımlaması sunmaktadır. İkinci, üçüncü ve dördüncü yatay manzara kuşağı, aynı düzenin pozitif ve negatif uygulamasıdır.

Beşinci yatay manzara kuşağı, mihrabın üçgen alınlığında yer almaktadır. Kırma çatısı ince kontürlerle belirlenmiş bir ev motifi, kompozisyonun merkezindedir. Şematik evin cephesinde yer alan noktasal motifler pencereleri tasvir etmektedir. Ev motifinin iki yanında kalın duvarlar vardır. Şematik evin iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş, yine cephesinde noktasal motiflerle pencerelerin tasvir edildiği, kırma çatılı küçük birer ev motifi daha yer alır.

Bu iki küçük ev, merkezde yer alan eve göre daha önde betimlenmiştir. Şematik evlerin önünde uzanan yatay veranda ile kompozisyon tamamlanır.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde, 595 envanter numaralı Kırşehir Halı Seccade; Kastamonu Nasrullah Cami'nden, 17.03.2008 tarihinde bağış yoluyla müzeye gelmiştir. Müzenin deposunda bulunan eser, 106x167 cm. boyutlarındadır. 19. yüzyıla ait eserin dokumasında yün malzeme kullanılmıştır. Zeminde tek yönlü mihraplıdır. Mihrapta yatay manzara tasarımı yer alır. Kırmızı, sarı, beyaz, siyah, mavi ve pembe renkler kullanılmıştır.

Halı üç dar bordürlüdür. Bordürler arasında ince kuşaklar yer alır. Birinci bordür, ince bir dal motifinin bir ucunda taç yaprakları ile betimlenmiş küçük bir çiçek motifi, diğer ucunda zikzaklı bir yaprak motifi ile bezenmiştir. Yaprak motifinin her iki yanına bir ters bir düz yerleştirilmiş yine zikzaklı tasarlanan üçgen şekiller boşluk doldurmaktadır. İkinci bordürde, yıldız şekilli bir çiçek motifi, geometrize edilmiş yaprak motifi ile kaydırmalı olarak yinelenmektedir. Geometrize çiçek motifi halının uzun kenarlarında yatay, kısa kenarlarında düşey yerleştirilmiştir. Üçüncü bordür, birinci bordür ile aynı kompozisyona sahiptir.

Mihrap köşelerini, şematik çiçek motifleri doldurmaktadır.

Yatay manzara kuşakları, geometrik olarak soyutlanmış çift kuleli bir kapısı bulunan mihrap formu bordür içinde yer almaktadır. Bordür tasarımı, köşeli sürekli çizgilerden oluşan geometrik karakterli motifin içerisine bir ters bir düz yerleştirilmiş küçük çiçek motifleri ile tamamlanmıştır. Geometrik karakterli şekil, mihrabın üçgen alınlığında çiçek motifleri olmaksızın devam eder. Mihrabın alt kısmındaki çift kulede ise birer çiçek motifi ile nihayetlenir. Mihrabın iç ve dış çeperini karanfil motifleri çevreler.

Halımızın manzara kompozisyonunda, mihrap nişine üst üste yerleştirilmiş üç yatay manzara kuşağı görülür. Yatay manzara kuşaklarından hemen önce, çift kuleli kapının ortasında, tomurcukları ile betimlenmiş bir demet çiçek bizleri karşılar. Çiçek motifinden mihrap nişine doğru devam ettiğimizde, kent dokusu içinden seçilerek alınan ve simetrik olarak tekrarlanan üç şematik sokak kesiti yer alır. Aynı kompozisyona sahip olan bu yatay manzara kuşaklarının her birinde, simetrik olarak yerleştirilmiş iki şematik ev motifi, geometrize edilmiş dört ağaç arasında yer almaktadır. Evlerin kırma çatısı ince kontürlerle belirlenmiştir. Bu evlerin cephesinde görülen düşey açıklıklar kapı ve pencereleri betimler. Evlerin arasında yer alan küçük kare öğeler boşluk doldurmaktadır. Biri geniş, diğeri dar yapraklı tasvir edilen ağaçlar kaydırmalı olarak devam etmektedir. Şematik ev ve ağaçların önünde uzanan yatay veranda ile kompozisyon tamamlanır. Sıralanan ağaçlar arasında yer alan ev düzeni ile halı, bir mekân tanımlaması sunmaktadır.

Mihrabın üçgen alınlığında, çift kuleli kapının ortasında yer alan çiçek motifi ile aynı tasarıma sahip bir demet çiçek yer alır.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde 616 envanter numaralı Kırşehir halı seccade; Bursa Ulu Cami'nden, 17.03.2008 tarihinde bağış yolu ile müzeye gelmiştir. Müzenin deposunda bulunan eser, 96x154 cm. boyutlarındadır. 19. yüzyıla ait eserin dokumasında yün malzeme kullanılmıştır. Mihrapsızdır. Zeminde yatay manzara tasarımı yer alır. Kırmızı, sarı, mor, beyaz, gri, mavi, açık kahverengi ve krem rengi kullanılmıştır.

Halı bir dar ve bir geniş bordürlüdür. Birinci bordürde, zikzak çizgiler arasına çiçek motifleri bir ters bir düz yerleştirilmiştir. Enli olan ikinci bordürde bitkisel kompozisyon hâkimdir. Çiçek motifleri bordür boyunca yinelenmektedir. İkinci bordürden sonra iki ince kuşak ile zemine geçilmektedir.

Zemin tasarımı orijinaldir. Zeminde yer alan yatay manzara kuşakları, kenarları zikzak çizgilerle oluşturulmuş bir platform üzerinde yer almaktadır. Yatay manzara kuşaklarının etrafı, çiçek motifleri, noktasal beneklerle oluşturulmuş üçgen öğeler ve zeminin zikzak çizgilerinden uzanan zincir motifleri ile çevrelenmiştir. Tabanlık kısmında, zikzak çizgilerle zemin duvarı arasında kalan kısımda şematik karanfil motifleri yer alır.

Halımızın manzara kompozisyonu, kent dokusu içinden seçilerek alınan ve simetrik olarak tekrarlanan şematik sokak kesitlerinden oluşmaktadır. Zemine üst üste yerleştirilmiş ve aynı düzenin uygulaması olan üç yatay manzara kuşağının her birinde, simetrik olarak yerleştirilmiş iki şematik ev motifi, geometrize edilmiş dört ağaç arasında yer almaktadır. Orijinal zemin tasarımı bu halımızı, diğer eserlerimizle karşılaştırdığımızda, şematik evler, iki ağaç arasına sıkıştırılmış izlenimi uyandırmaktadır. Şematik evlerin üzeri, noktasal beneklerle oluşturulmuş üçgen çatılarla örtülmüştür. Evlerin cephesinde görülen düşey açıklıklar kapı ve pencereleri betimler. İki ev arasındaki çiçek motifleri ve ağaçların yaprakları arasında yer alan küçük çiçek motifleri boşluk doldurmaktadır. Ev ve ağaçların önünde uzanan yatay veranda ile kompozisyon tamamlanır. Bir sokak üzerinde sıralanmış evleri anımsatan tasarımda, yatay manzara kuşakları üst üste yerleştirilerek manzaranın sürekliliği vurgulanmıştır. Sıralanan ağaçlar arasında yer alan ev düzeni ile halı, bir mekân tanımlaması sunmaktadır.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde 710 envanter numaralı Kırşehir Halı Seccade; Ankara Telli Hacı Halil Cami'nden, 17.03.2008 tarihinde müzeye gelmiştir. Müzenin deposunda bulunan eser, 105x157 cm. boyutlarındadır. 19. yüzyıla ait eserin dokumasında yün malzeme kullanılmıştır. Mihrapsızdır. Zeminde yatay manzara tasarımı yer alır. Kırmızı, sarı, yeşil, beyaz, siyah ve mavi renkler kullanılmıştır.

Halı altı dar bordürlüdür. Üçüncü ve dördüncü bordürü ince kuşaklar çevrelemektedir. Birinci bordürde, zikzak şekiller yinelenerek devam etmektedir. İkinci bordürde, çengel motifi ile çiçek motifi kaydırmalı olarak devam eder. Üçüncü bordürde, ince bir dal motifinin bir ucunda taç yaprakları ile betimlenmiş küçük bir çiçek motifi, diğer ucunda zikzaklı bir yaprak motifi ile bezenmiştir. Yaprak motifinin her iki yanına bir ters bir düz yerleştirilmiş yine zikzaklı tasarlanan üçgen şekiller boşluk doldurmaktadır. Dördüncü ve beşinci bordürde, zikzak çizgiler arasında bir ters bir düz yerleştirilen çiçek motifleri görülmektedir. Altıncı bordürün süslemesi geometrik karakterlidir. Bordüre, verev olarak yerleştirilmiş zincir motifleri bordür boyunca yinelenmektedir. Halının kısa kenarında zincir motiflerinin üzerinde bir sıra çiçek motifi yer alır.

Halımızın manzara kompozisyonu, bahçe tasviri ile başlar. Ağaç çitlerle çevrili geometrik tasarımı bitki dokusu, küçük noktasal motiflerle sembolize edilmiştir. Bahçe tasvirini, ortada ve her iki yanda yükselen sütunlar bölmektedir. Orta kısımdan yükselen sütun, motiflerin bitiminde iki kola ayrılmakta ve iki yanda yer alan sütunlarla birlikte bahçe tasvirinin üzerine birer çiçek motifi ile sunulmaktadır. Bahçe tasvirinin devamında, zemine üst üste yerleştirilmiş üç yatay manzara kuşağı yer alır. Kent dokusu içinden seçilerek alınan ve simetrik olarak tekrarlanan şematik sokak kesitlerinin her birinde, geometrize edilmiş dört ağaç motifi arasında, simetrik olarak yerleştirilmiş üç şematik ev motifi yer almaktadır. Evlerin kırma çatısı ince kontürlerle belirlenmiştir. Bu evlerin cephesinde görülen düşey açıklıklar kapı ve pencereleri betimler. Ağaçlar aynı düzenin uygulamasıdır. Yatay manzara kuşaklarının etrafını çevreleyen şematik karanfil motifleri ile ağaçların dalları arasında yer alan küçük çiçek motifleri boşluk doldurmaktadır. Şematik ev ve ağaçların önünde uzanan yatay veranda ile kompozisyon tamamlanır.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde, 2068 envanter numaralı Kırşehir Halı Seccade; Ankara Ağaç Ayak Cami'nden, 17.03.2008 tarihinde bağış yoluyla müzeye gelmiştir. Müzede teşhirde sergilenen eser, 101x167 cm. boyutlarındadır. 19. yüzyıla ait eserin dokumasında yün malzeme kullanılmıştır. Zeminde çift yönlü mihraplıdır. Mihrapta üst üste yerleştirilmiş yatay manzara tasarımı yer alır. Kırmızı, sarı, yeşil, mor, beyaz ve mavi renkler kullanılmıştır.

Halı üç dar bordürlüdür. Bordürler arasında ince kuşaklar vardır. Birinci bordür, ince bir dal motifinin bir ucunda taç yaprakları ile betimlenmiş küçük bir çiçek motifi, diğer ucunda zikzaklı bir yaprak motifi ile bezenmiştir. Yaprak motifinin her iki yanına bir ters bir düz yerleştirilmiş yine zikzaklı tasarlanan üçgen şekiller boşluk doldurmaktadır. İkinci bordürde,

çengel motifi ile çiçek motifi kaydırmalı olarak yinelenmektedir. Üçüncü bordür, tek sıra yinelenen karanfil motifleri ile bezenmiştir.

Mihrap köşelerini, karanfil motifleri doldurmaktadır.

Yatay manzara kuşakları, geometrik olarak soyutlanmış çift yönlü mihrap formulu bordür içinde yer almaktadır. Bordür tasarımı, köşeli sürekli çizgilerden oluşan geometrik karakterli motifin içerisine bir ters bir düz yerleştirilen çiçek motifleri ile tamamlanır. Geometrik karakterli şekil, mihrabın üçgen alınlıklarında, çiçek motifleri olmaksızın devam eder. Mihrabın üçgen alınlıklarının dış çeperini, şematik karanfil motifleri ile bezenmiş ince bir kuşak çevrelemektedir. Mihrabın iç çeperi de yine bir sıra şematik karanfil motifleri ile bezenmiştir.

Halımızın manzara kompozisyonunda, mihrap nişine üst üste yerleştirilmiş üç yatay manzara kuşağı görülür. Manzara kuşakları aynı kompozisyona sahiptir. Her bir yatay manzara kuşağında, simetrik olarak yerleştirilmiş iki şematik ev motifi, geometrize edilmiş dört ağaç arasında yer almaktadır. Şematik evlerin kırma çatısı ince kontürlerle belirlenmiştir. Bu evlerin cephesinde görülen düşey açıklıklar kapı ve pencereleri betimler. Şematik evlerin arasında yer alan kare öğeler boşluk doldurmaktadır. Biri geniş, diğeri dar yapraklı tasvir edilen ağaçlar kaydırmalı olarak devam etmektedir. Ağaçların yaprakları arasında yer alan küçük çiçek motifleri, boşluk doldurmaktadır. Şematik ev ve ağaçların önünde uzanan yatay veranda ile kompozisyon tamamlanır. Sıralanan ağaçlar arasında yer alan ev düzeni ile halı, bir mekân tanımlaması sunmaktadır. Bir sokak üzerinde sıralanmış evleri anımsatan tasarımda, yatay manzara kuşakları üst üste yerleştirilerek manzaranın sürekliliği vurgulanmıştır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada yer verilen Kırşehir yöresine ait manzaralı halı örnekleri, bordürlerde ve mihrap köşelerinde yer alan motifler açısından Kırşehir halılarının karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Bu halılar, zeminde ve mihrapta tasvir edilen manzara kompozisyonları ile Kırşehir halıları içinde ayrı bir grubu temsil etmektedir. Süsleme kompozisyonu; çoğunlukla geometrik, bazen de natüralist üslupta tasvir edilen ağaçlar ve ağaçların aralarında yer alan şematize evlerden oluşur. Primitif görünümde tasvir edilen bu kompozisyon, zemin ya da mihrapta üst üste birkaç sıra tekrarlanır. Kent dokusu içinden seçilerek alınan ve simetrik olarak tekrarlanan şematik sokak kesitlerinde mezarlığı çağrıştıran motifler yer almaz. 19. yüzyıl Türk halı sanatında, Kırşehir seccade halıları içerisinde süsleme kompozisyonu açısından ayrı bir grubu oluşturan manzaralı halılar, 20. yüzyılın ortalarına kadar dokunmaya devam etmiştir.

Çalışmada, Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'ne, Türkiye'deki çeşitli camilerden bağış yoluyla gelen beş adet Kırşehir manzaralı halı incelenmiştir. İncelenen eserlerin iki tanesi Kastamonu Nasrullah Caminden (Envanter No: 430, 595), bir tanesi Bursa Ulu Caminde (Envanter No: 616), iki tanesi ise Ankara'da Telli Hacı Halil Cami (Envanter No: 710) ve Ağaç Ayak Caminden (Envanter No: 2068) 2008 yılında müzeye gelmiştir. 19. yüzyıla ait eserlerin tamamı seccade boyutundadır ve dokumasında yün malzeme kullanılmıştır.

Çalışmada yer alan halıların zemin (Foto: 4) ve mihrap zemininde (Foto: 1, 2, 5) en çok kullanılan renk kırmızıdır. Kırmızının yanı sıra krem rengi de mihrapsız bir eserimizde zemin rengi olarak kullanılmıştır (Foto: 3). Mihraplı halılarda birer süsleme alanı olan mihrap köşelerinin zemin renginde mavi renk tercih edilmiştir (Foto: 1, 2, 5). Motiflerde görülen ortak renklerin başında yine kırmızı gelir. Ayrıca, sarı, mavi, beyaz ve siyah çalışmamızda incelediğimiz halılarda görülen ortak renklerdir. Bu renkler dışında yine Kırşehir halıları için karakteristik olan yeşil, mor, pembe ve kahverenginin tonları, incelediğimiz eserlerin motiflerinde kullanılmıştır.

Halıların dar bordürlerinde en çok uygulanan motif, zikzaklı yaprak ve çiçek motifinin yinlendiği kompozisyonudur (Foto: 1, 2, 4, 5). Yaprak motifinin iki yanına yine zikzaklı yerleştirilmiş üçgen şekiller boşluk doldurmaktadır. Kırşehir halılarında, boşlukların geometrik karakterli öğelerle doldurulması sıklıkla karşımıza çıkar. Bir diğer bordür motifi, çengel ve çiçek motifinin kaydırmalı olarak yinelenmesiyle oluşmaktadır (Foto: 1, 4, 5). Zikzaklı yaprak ve çiçek motifi ile çengel ve çiçek motifinden oluşan kompozisyon dar bordürlerde yan yana yer almaktadır (Foto: 1, 4, 5). Halk arasında *çatıkkaş* olarak bilinen motif (Foto: 3, 4) ve Kırşehir halılarında birçok alanda süsleme kompozisyonuna dâhil edilen *karanfil* motifi (Foto: 5) yine dar bordürlerde karşımıza çıkar. Geometrik motifler Kırşehir halılarında pek tercih edilmez. Buna karşın zincir motifi, dar bordürlerde görülmektedir (Foto: 4). Enli bordürlerde yine bitkisel kompozisyon hâkimdir. Enli bordür boyunca yinelenen çiçek motifi (Foto: 3) ve geometrize edilmiş yıldız biçiminde çiçek motifi (Foto: 2) iki eserin enli bordürünü süslemektedir.

Birer süsleme alanı olan mihrap köşelerini, karanfil motifi (Foto: 1, 5) ve stilize olmuş çiçek motifleri (Foto: 2) doldurmaktadır.

Çalışmada yer alan eserlerden iki tanesi tek yönlü mihraplı (Foto: 1, 2), iki tanesi mihrapsız (Foto: 3, 4) ve bir tanesi çift yönlü mihraplıdır (Foto: 5). Mihraplı Kırşehir manzaralı halılarımızda, yatay manzara kuşakları, geometrik olarak soyutlanmış çift yönlü mihrap formlu bordür içinde yer almaktadır. Tek yönlü mihraplı halılarda bu bordür, mihrabın alt kısmında çift kule ile mihrap içine açılır. Mihrapsız eserlerimizde ise zemini çevreleyen bordür yatay manzara kuşaklarını duvar formunda çevrelemektedir (Foto: 3, 4).

İncelediğimiz eserlerin tamamında, yatay manzara kuşakları, zemin ya da mihrapta üst üste tek sıra tasvir edilmiştir. Mihrap formlu bordürün çift kule ile mihraba açıldığı bir örneğimizde, ilk manzara kuşağı bu kuleli kapının ortasında başlar. Burada yer alan manzara kompozisyonu, diğer manzara kuşaklarından farklıdır. Şematik olarak pencere, kapı ve kırma çatılarıyla yan yana ve arka arkaya istiflenmiş ve geometrize edilmiş evler sıkışık bir kent dokusunu vurgular (Foto: 1). Çift kuleli kapısı olan bir diğer halımızda, çift kulenin ortasında manzara kuşağı yerine tomurcuklu bir çiçek motifi yer alır (Foto: 2).

Mihrapsız halılarda zeminde, mihraplı halılarda mihrapta yer alan ve aynı düzenin uygulaması olan yatay manzara kuşakları, simetrik olarak üst üste iki ya da üç sıra halinde yer almaktadır. Yatay manzara kuşaklarında genel kompozisyon; dört ağaç arasında yer alan iki ya da üç şematik ev ve önlerinde uzanan yatay verandadan ibarettir. Ağaçlar natüralist üslupta (Foto: 1) ya da geometrize edilerek verilmiştir (Foto: 2-5). Ağaçların arasında yer alan şematik evler kırma çatılıdır ve cephelerinde kapı ve pencereleri betimleyen üç düşey açıklık bulunur (Foto: 1-5). Manzara kompozisyonu, ağaçlar ve şematik evlerin önünde uzanan yatay veranda ile tamamlanır.

Mihraplı bir eserimizde, mihrabın üçgen alınlığında, farklı formda bir manzara kuşağı daha yer almaktadır. Bu manzara kuşağı diğerlerinden farklıdır. Bulunduğu alanın şekline uygun olarak tasarlanmıştır. Merkezde yer alan şematik evin iki yanında, küçük birer ev motifi daha vardır (Foto: 1).

İncelediğimiz eserlerde, zeminde ya da mihrap içinde sıralanan ağaçlar arasında yer alan ev düzeni ile halı, bir mekân tanımlaması sunmaktadır. Çalışmada, *manzaralı halılar* olarak değerlendirdiğimiz bu halılar, yabancı kaynaklarda *mezarlıklı halı* olarak anılmaktadır. Halı sanatı üzerine yapılan araştırmalar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da başlamıştır. Uzun yıllar Türk araştırmacılar sahaya uzak kalmış, halıcılık konusunda Batılılar söz sahibi olmuştur (Erdmann, 1957: 83). Dolayısıyla, Anadolu'da dokunmuş bu halıları *mezarlıklı* olarak adlandıranlar Batılılar olmalıdır.

Yabancı kaynaklarda "*cemetery rug*" ya da "*grave rug*" ismiyle anılan manzaralı halılar, ağırlıklı olarak Kırşehir yöresinde dokunmuş olmasına karşın, kaynaklarda özellikle

Kula'dan bahsedilmektedir. Yıllar önce Almanya'ya gemi ile bu halılardan çok sayıda gönderildiğini ve orada “grave rugs” ya da “Friedhofteppiche” olarak bilindiklerini kaynaklardan öğrenmekteyiz (Hawley, 1970: 172). Halılarda yer alan motiflerin mezarlık ile alakası olmamasına karşın neden bu ismin yakıştırıldığı konusunda tatmin edici bir neden sunulmamaktadır. En makul açıklama, batılı tüccarların, manzara kuşaklarında yer alan ağaçları, servi ağaçlarına benzetmesi ve servi ağaçları ile mezarlık arasında bağlantı kurarak, bu halıları *mezarlıklı* olarak adlandırmış olmalarıdır (Formenton, 1972: 95; Formenton, 1984: 93).

Yabancı kaynaklarda kullanılan, *cemetery* ya da *grave rug* terimi, Türk halı sanatına *mezarlıklı halı* olarak aktarılmıştır. Halı alanında çalışan araştırmacılar, bu ismi benimsemiş ve kullanımı günümüze kadar süregelmiştir. *Mezarlıklı halı* terimini kabul etmeyen araştırmacı Prof. Dr. Rüçhan Arık, “*Manzaralı Halılar*” isimli makalesinde, farklı bakış açısını nedenleri ile birlikte sıralamıştır. 18. yüzyılda batı etkilerini yansıtan başlıca motiflerle, manzaralı halılar arasında bağ kurmaktadır. 18. ve 19. yüzyıllarda işlenen manzara tasvirlerinin bazıları perspektif, gölge ve ışık oyunları bakımından batı özellikleri yansıtmaktadır. Batılı nitelikte olanların dışında, minyatür geleneğinin resim anlayışına bağlı tasvirler, kavram resmi niteliği taşımaktadır. *Mezarlıklı* olarak adlandırılan halılarda bu özellikleri yansıtır. O dönemde Türk araştırmacıların ilgisini çekmeyen halı sanatı, yabancı araştırmacılar tarafından, dönemin özelliği bilinmediği için *mezarlıklı halı* olarak adlandırılmıştır. Mezarlık motifi ile ilgisi olmayan bu motifler, batılılaşma dönemi süslemelerinin en sevilen motifi olan, aralarına mimari motifler yerleştirilen hayali manzara tasvirleridir (Arık, 1983: 119-125).

KAYNAKLAR

- Arık, R. (1983). Manzaralı halılar. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, c. V*, Ankara, 23-30.
- Aslanapa, O. (2005). *Türk halı sanatının bin yılı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Atalay, B. (1967). *Türk Halıcılığı ve Uşak Halıları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Deniz, B. (1984). Kırşehir halıları. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi III*, 25-81.
- Deniz, B. (2000). *Türk dünyasında halı ve düz dokuma yaygıları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Durul, Y. (1965). Bugünkü Türk Halı Sanatındaki İstikrarsızlığın Sebepleri, *Halı Semineri Özel Sayısı*, Ankara, 16-18.
- Erdmann, K. (tarihsiz). *Der Türkische teppiche des 15. jahrhunderts*. (çev. Taner, H.), (15. asır Türk halısı). İstanbul: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Formenton, F. (1972). *Oriental rugs and carpets*. (çev. Phillips, P. L.). London: The Hamlyn Publishing Group Limited.
- Formenton, F. (1984). *Le Livre Du Tapis*, Milano.
- Hawley, W. A. (1970). *Oriental rugs antique and modern*. New York: Dover Publications.
- Karaçay, Ç. (2011). *Ankara Etnoğrafya Müzesi'ndeki Kırşehir halıları*. Basılmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, TR.
- Tazecan, H. (1989). Saf Kilim Seccadeler Üzerine Bir Deneme, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya.

Extended Abstract

In this article, a group of Kırşehir rug with landscape, which are both in storehouse and exposure in Ankara Vakıf Museum, will be introduced. In order to be clearer, general information about Kırşehir rug will be given. Afterwards; Kırşehir rug with landscape inventory information in Ankara Vakıf Museum will be given and rugs will be introduced in details. In last section, naming these rugs as ‘cemetery or grave rugs’ will be discussed and the importance of these rugs among Anatolian Turkish Rugs will be established.

Kırşehir is one of the most important weaving centres of Central Anatolia. Today, there are Kırşehir rugs in almost every museum. These rugs are mostly in shape of prayer rug. The earliest known examples of these rugs belong to 18th and 19th century. They are woven in Gordes node technique and the material of them is wool. In Kırşehir rugs mostly red, green, yellow, blue, purple, brown, white and black colors are used.

In Kırşehir rugs, there are sections such as ; from outside to inside, narrow border, wide border, sandık and göbek. In rugs; mostly two narrow and wide borders in middle exist. Sometimes, it can be two narrow border next to each other or three narrow borders. There are thin sprits between the borders. Narrow borders are ornamented with floral motives known as Catıkkas, Gelinaglatan, Leblebili su, Bagbası, Kupeli, Devetabanı colloquially.

In Kırşehir rugs, under and on the mihrab, rectangle frames can be found. Nowadays, these frames are known as Sandık. These frames are filled with floral pattern or dragon figure in a shape of sloping ‘S’. Corners of the Mihrab are ornamented with floral patterns. Sometimes, mihrab corners are filled with little points. These points are known as ‘Sinek’ colloquially and these rugs are acknowledged as Sinekli Kırşehir.

Kırşehir rugs are divided in to two parts according to ground composition; Mihrab and without Mihrab. On the ground of the Mihrab, floral compositions, candle pattern with hanging from Mihrab Niche and landscape description.

Kırşehir Rugs with landscape description is a special group. Five rugs in Ankara Vakıf Museum is examined. They arrived in museum in 2008. They have been donated by mosques. These rugs are among prayer rugs and one of them is on display, four of them are in storehouse. They all belong to Kırşehir region. The colors used are red, yellow, purple, white, black, blue, pink, grey, brown and cream. Two of them are with one side mihrab , two of them are without mihrab and one of them is with one side mihrab. Floral ornament can be found on their borders and there are floral pattern on the corners of the mihrab. Landscape units are inside the mihrab, if there is no mihrab, landscape units are on the ground of the rug and in both cases , landscape units are described one after the other horizontally. In landscape units, two or three schematic house motives between four trees. When the house number is two, the space in the middle is filled with square motives, little houses or floral pattern, and the houses have roof. Three vertical gaps exist on the sides and they describe doors and windows. Some of the trees are described geometrical and some are naturalist. One of the trees is narrow and the other one is broadleaf. A horizontal veranda is described in front of the trees and houses. One more landscape zone can be found on the triangle niche and there is a house description.

We described these rugs as rugs with landscape. These are named as rugs with ‘cemetery or grave’ in foreign resources. Turkish researchers did not pay attention on rug art for many years, mostly western researchers has works on this subject. For this name might have been given by foreigners. On resources published abroad, these rugs are described as ‘cemetery rug or grave rug’. Most of the rugs belong to Kırşehir region but foreign resources mention Kula with landscape. Numerous rugs have been taken Germany many years ago. They are known as “grave rugs” or “friedhofteppiche” in Germany. There is no explanation on the reason of this name on resources. The trees on landscape zones must have been liken to cypress tree. Cypress trees are mostly found on cemeteries. In this sense, they must have established a connection between cypress trees and cemeteries. Most of the Turkish researchers accepted this name, except from Prof.Dr. Ruchan Arık. Ruchan Arık explains the reasons of disapproval on her article ‘Landscape Rugs’. According to her; the design on the rugs originates from the effects of the era. In Turkey, some of the landscape design belonging 18th and 19th century, represent western characteristics. Except those, other designs belonging to miniature tradition painting art. They are concept paintings and these features are found on the rugs that we mentioned. Foreigners misattributed these rugs as they did not know the characteristics of the era. These rugs are imaginary landscape descriptions with architectural motives.

These rugs are in the Museums in Turkey and abroad. Some of them are in the special collection. We analyzed five examples in our research. There are no cemetery motives in these rugs. When we are able reach more examples, the uncertainty will go away.

EKLER

FOTOĞRAFLAR



Ankara Vakıf Eserleri Müzesi
19. Yüzyıl Kırşehir Halı Seccade
Envanter No: 430
Foto: 1



Ankara Vakıf Eserleri Müzesi
19. Yüzyıl Kırşehir Halı Seccade
Envanter No: 595
Foto: 2



Ankara Vakıf Eserleri Müzesi
19. Yüzyıl Kırşehir Halı Seccade
Envanter No: 616
Foto: 3



Ankara Vakıf Eserleri Müzesi
19. Yüzyıl Kırşehir Halı Seccade
Envanter No: 710
Foto: 4



Ankara Vakıf Eserleri Müzesi
19. Yüzyıl Kırşehir Halı Seccade
Envanter No: 2068
Foto: 5